

פרשת תרומה שנת תשפ"ב

הרב יצחק מאטצען
מח"ס הואיל משה וש"ס

הואיל משה

ואיתא בילקוט ראובני פרשת ויקרא (אמת ליה) ד"ה כשהוקם, דכוונת ויקחו לי תרומה ובניית המשכן היה כדי שיתכפר חטא אדם הראשון, ולכן כתיב בפרשת ויקרא (פרשה א-ב) אדם כי יקריב, דכשהוקם המשכן והתחילו לעשות העבודה נתקן אדם הראשון עי"ש, ועיין בספר מגלה עמוקות (אופן קמ"ו).

ובספר כרם שלמה (פרשת תזריע) כתב, דלאדם הראשון היה אמתלא על מה שאכל מעץ הדעת, דכתיב (בראשית ב-ט"ו) ויקח ה' אלוקים את האדם ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה, והיה לו דין אריס, ואיתא במסכת סנהדרין (דף כ"ו) דאריס הגונב בניסן או בתשרי לא שמיא גנב, וכיון דבניסן או בתשרי נברא העולם, א"כ אין לחשוב עון לאדם הראשון על מה שלקח מעט מעץ הדעת לעצמו, אך בספרי (פרשת עקב) דרשו לעבדה זו תלמוד ולשמרה אלו מצות, ולפי"ז לא מפרשינן דהיה דינו כאריס, ולפי"ז ליתא להך אמתלא, והא דהקדים הכתוב תלמוד למצוות, להורות דתלמוד גדול מן המעשה, ובזה תליא אם היה אמתלא לאדם הראשון עי"ש.

ובזה מובן הסמיכות, כיון דמשה הוצרך לקבל את התורה כדי שלא יהיה להמלאכים טענת בר מיצרא, ולכאורה אי ס"ל מעשה גדול מתלמוד, וכיון דבשמים לא שייכי מצות מעשיות לא שייך ליתן התורה להמלאכים, וע"כ דתלמוד גדול ממעשה, וא"כ אין אמתלא לאדה"ר על אכילת עץ הדעת וצריכינן לתקן חטאו, ולכן דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה וגו' ודר"ק.

(ב) עוי"ל, עפ"ימ"כ בספר חנוכת התורה (פרשת יתרו) להעיר בהא דאמרינן שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, הרי איתא במדרש רבה פרשת משפטים (פרשה ל-ט), מגיד דבריו ליעקב אלו הדברות, חוקיו ומשפטיו לישראל אלו המשפטים, לפי שאין מדותיו של הקב"ה כמדת ב"ו, מדת ב"ו מורה לאחרים לעשות והוא אינו עושה כלום, והקב"ה אינו כן אלא מה שהוא עושה הוא אומר לישראל לעשות ולשמור (ולכן נקרא חוקיו ומשפטיו שכביכול הוא עצמו משמור) וכו' עי"ש, וכן איתא בירושלמי ראש השנה (פ"א ה"ג), בנוהג שבעולם מלך בשר ודם גוזר גזירה, רצה מקיימה (הוא עצמו שאין גזירותיו אלא על אחרים), רצו אחרים מקיימים אותה (אלו הגזירות אינן מקיימין אותה אלא אחרים מקיימין אותה), אבל הקב"ה אינו כן, אלא גוזר גזירה ומקיימה תחילה, מאי טעמא, ושמרו את משמרתני אני ה', אני הוא ששימרתני מצותיה של תורה תחילה וכו' עי"ש, הרי דהקב"ה מקיים מצות התורה, וא"כ כיון דהתורה הזהירה לא תלין פעולת שכיר אתך עד בקר וביומו תתן שכרו, האיך הקב"ה משהה שכר המצוות לעוה"ב, הא אית ביה משום בל

וידבר ה' אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי: ולמעלה כתיב ויבא משה בתוך הענן ויעל אל ההר ויהי משה בהר ארבעים יום וארבעים לילה:

והנבס"ד לפרש סמיכות הפרשיות, עפ"ימ"כ בספר מאמר מרדכי (פ' תשא), דלכן נתן הקב"ה את התורה ע"י משה רבינו ע"ה, משום דמשה הוא מלאך כדכתיב (במדבר כ-ט"ו) וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים, [ועיין בספר בגדי אהרן (דף קמ"ג)] על הפסוק ויאמר ה' אל משה ראה נתתיך אלהים לפרעה וגו', ד"ל דלכן נשלח משה רבינו דוקא לגאול את ישראל ממצרים, לפימ"ש בזה"ק עה"פ בעצם היום הזה יצאו כל צבאות ה', שגם המלאכים יצאו אז, שהיו במצרים להשלים הזמן, וכיון שהיה צריך לגאול גם המלאכים, לכן לא היה ראוי אחר לגאול את ישראל כי אם משה דוקא, משום שאינו ראוי שבשר ודם יגאול את המלאכים, משא"כ משה שהיה ג"כ מלאך הוא ראוי לגאול, וז"ש ויאמר ה' אל משה ראה נתתיך אלהים לפרעה, אלהים דייקא שהוא מלאך, ולמה דוקא אתה, והוצאתי את צבאותי אלו המלאכים עם עמי בני ישראל, וכיון שצריך לגאול גם המלאכים לכן הנני שולח אותך, שגם אתה מלאך עי"ש, ועי"ז לא יהיה להמלאכים טענת דינא דבר מיצרא עי"ש.

ואיתא במסכת חגיגה (דף י"ב), תנו רבנן, בית שמאי אומרים, שמים נבראו תחלה ואח"כ נבראת הארץ, שנאמר בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ, ובית הלל אומרים, ארץ נבראת תחלה ואח"כ שמים, שנאמר ביום עשות ה' אלקים ארץ ושמים עי"ש, וב"ה תואר הקשה, לענין מאי פליגי ב"ש וב"ה, מאי דהוה הוה ומאי נפק"מ איזה מהן נברא תחלה עי"ש.

ובספר מעשה רוקח פרשת בראשית (דף א:א) כתב, דאיתא במסכת קידושין (דף מ:), וכבר היה ר' טרפון וזקנים מסובין בעלית בית נתזה (שם האיש) בלוד, נשאלה שאילה זו בפניהם, תלמוד גדול או מעשה גדול, נענה ר' טרפון ואמר מעשה גדול, נענה ר' עקיבא ואמר תלמוד גדול עי"ש, ובזה תליא פלוגתא ב"ש וב"ה, דהנה שמים וארץ לא נבראו אלא בשביל התורה, ובעליונים לא שייכי מצות מעשיות, אך עיקר הלימוד הוא בשיבה של מעלה, נמצא דב"ש סברי תלמוד גדול ממעשה ולכן ס"ל דהשמים נברא תחלה, וב"ה סברי מעשה גדול ולכן הארץ נבראת תחלה, וזה היתה טענת מלאכי השרת שהם יקבלו את התורה, דס"ל תלמוד גדול ממעשה, ואפשר להם לקיים כל המצוות על ידי לימוד התורה עי"ש.

ואשמידם, ולא עשה אלא בא לחתום גזר דינן שנאמר זוכח לאלהים יחרם, מה עשה משה, נטל את הלוחות מתוך ידו של הקב"ה כדי להשיב חמתו, למה הדבר דומה, לשר שלח לקדש אשה עם הסרסור, הלך וקלקלה עם אחר, הסרסור שהיה נקי מה עשה, נטל את כתובתה מה שנתן לו השר לקדשה וקרעה, אמר מוטב שתדון כפנויה ולא כאשת איש, כך עשה משה כיון שעשו ישראל אותו מעשה נטל את הלוחות ושברן וכו' עיי"ש, ולפי"ז דשבירת הלוחות היתה כדי לדונם כפנויה, א"כ לא היו צריכין כלל הכפרה, ול"ל תרומת המשכן.

ובספר פנים יפות (פרשת תשא) ד"ה וע"ד דרוש כתב, דזה שנתבטלו הקידושין ע"י שבירת הלוחות א"ש אי נימא דמשה רבינו היה בקבלת הלוחות כשליח להולכה מאת הקב"ה לקדש את עמו ישראל, דאז שפיר י"ל דכיון ששבר את הלוחות ולא מסרן לידי ישראל לא חלו הקידושין, משא"כ אי נימא דמשה רבינו היה שליח מאת בני ישראל לקבל הלוחות, אז מיד כשהגיעו הלוחות לידו חלו הקידושין, כדין שליח לקבלה דתיכף כשהגיעו קידושין ליד השליח חלו הקידושין, ולא היה שייך לבטל חלות הקידושין למפרע כששבר הלוחות עיי"ש.

וזה אי משה רבינו היה כשליח להולכה מאת הקב"ה לקדש את בני ישראל, או שהיה כשליח לקבלה מאת בני ישראל לקבל בשליחותן את הקידושין, י"ל דתליא אי ס"ל כהנים שלוחי דידן נינהו או שלוחי דרחמנא נינהו, דמשה רבינו באותו שעה היה כהן, כדאיתא במסכת זבחים (דף ק"א), אמר רב משה רבינו כהן גדול היה וחולק בקדשי שמים, שנאמר מאיל המלוואים למשה היה למנה (לשון חלוקה כהנים) עיי"ש, ורק אח"כ נסתלקה מאתו וניתנה לאהרן.

ומעתה אי נימא דכהנים שלוחי דידן נינהו, א"כ הוה משה רבינו שלוחן של ישראל לקבלת הלוחות ונחשב שליח לקבלה, משא"כ אי ס"ל דכהנים הוי שלוחי דרחמנא, א"כ הו"ל משה רבינו כשליח להולכה מאת הקב"ה לקדש את בני ישראל.

ובזה יבואר המשך הכתובים, ויבא משה בתוך הענן ויעל אל ההר, והיינו לקבל התורה, ולכאורה קשה למה ניתנה התורה ע"י שליח, וע"כ משום דאמרינן שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, וכדי שלא יעבור על לא תלין פעולת שכיר ניתנה התורה ע"י שליח, וכיון דאמרינן שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, ע"כ דס"ל דברה תורה כלשון בני אדם, ולא דרשינן איש איש לרבות נכרי, ולכן שפיר י"ל דכהנים הוה שלוחי דידן, ומשה רבינו היה שלוחן של ישראל לקבלת הלוחות ונחשב שליח לקבלה, ותיכף כשהגיעו קידושין לידו חלו הקידושין, ולא היה שייך לבטל חלות הקידושין למפרע כששבר הלוחות, וא"כ זקוקים לתקן מה שפגמו בעגל, ועל כן וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה וגו', שנצטוו על בנין בית המקדש כדי לכפר על מעשה העגל ודו"ק.

תלין, ותירץ לפי"מ דאיתא במסכת ב"מ (דף ק"ג), האומר לחבירו צא שכור לי פועלים, שניהן אין עוברין משום בל תלין, זה לפי שלא שכון (ולא קרינא שכיר גביה), וזה לפי שאין פעולתו אצלו (ולא קרינא ביה פעולתו אתך) וכו' עיי"ש, ולכן הואיל והתורה נמסרה לישראל ע"י משה דהיה שליח, על כן לא שייך בזה משום בל תלין, ושפיר אמרינן שכר מצוה בהאי עלמא ליכא עכ"ד, ועיין בספר כרם חמד (בפרשתן) שהביא כן מספר כתר יוסף עיי"ש.

ואיתא במסכת קידושין (דף ל"ט), ר' יעקב אומר, אין לך כל מצוה ומצוה שכתובה בתורה שמתן שכרה בצדה שאין תחיית המתים תלויה בה (באותו מתן שכר להודיען שאין מתן שכר אלא לעולם הבא), בכיבוד אב ואם כתיב למען יאריכון ימיך ולמען ייטב לך, בשלוחות הקן כתיב למען ייטב לך והארכת ימים, הרי שאמר לו אביו עלה לבירה והבא לי גוזלות, ועלה לבירה ושלה את האם ונטל את הבנים, ובחזירתו נפל ומת, היכן טובת ימיו של זה והיכן אריכות ימיו של זה, אלא למען ייטב לך לעולם שכולו טוב, ולמען יאריכון ימיך לעולם שכולו ארוך, ורבנן ס"ל (דף מ) למען ייטב לך בעוה"ז, ולמען יאריכון ימיך לעוה"ב עיי"ש.

ובספר המדרש והמעשה (פרשת יתרו) בעמק הלכה (אות ב) כתב, דפליגי אי דברה תורה כלשון בני אדם או לא, דרבנן ס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם, וא"כ ליכא לפרש שניהם על עוה"ב, דתרי קראי על עוה"ב למה לי, וע"כ דלמען ייטב לך בעוה"ז ולמען יאריכון ימיך לעוה"ב, וא"כ ע"כ דישי שכר מצוה בהאי עלמא, ור' יעקב ס"ל דדברה תורה כלשון בני אדם, וא"כ י"ל דשניהם קאי על עוה"ב, ושכר מצוה בהאי עלמא ליכא עכ"ד עיי"ש.

ונודע קושית הפנים מאירות (ח"ב סי' קט"ז), במאי דאיבעיא לן בנדרים (דף ל"ה) אי כהנים הוה שלוחי דידן או שלוחי דרחמנא, מדוע לא פשיט לה מהא דאיתא במסכת נזיר (דף ס"ב) ובמסכת חולין (דף י"ג), שהנכרים נודרים נדרים ונדבות כישאל, ויליף לה מאיש איש דכתיב גבי נדר דאתיא לרבות עכו"ם, ואי סלקא דעתך דכהנים הוה שלוחי דידן איך יכול הכהן להקריב לנכרי, הא איתא במסכת ב"מ (דף ע"א) דאין שליחות לעכו"ם עכ"ק.

וכתב באור חדש עמ"ס קידושין (דף כ"ג) ליישב, עפי"מ דאיתא במסכת סנהדרין (דף נ"ג) דהא דרשינן איש איש תליא אי אמרינן דברה תורה כלשון בני אדם או לא, ולפי"ז י"ל דסוגית הגמ' במסכת נדרים ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם, וא"כ לא דרשינן איש איש לרבות נכרי, ולכן שפיר י"ל דכהנים הוה שלוחי דידן, אמנם מאן דדריש איש איש ס"ל כמאן דאמר לא דברה תורה כלשון בני אדם, וכיון דעכו"ם מקריבין נדרים ונדבות, ולדידיה ודאי אמרינן דכהנים הוה שלוחי דרחמנא עכ"ד.

ואיתא במדרש רבה (שמות פרשה מ"ג-א), בשעה שעשו ישראל אותו מעשה, ישב הקב"ה עליהם בדין לחייבם, שנאמר הרף ממנו

ג) עוי"ל, עפימש"כ בספר מאמר מרדכי (פ' תשא), דלכן נתן הקב"ה את התורה ע"י משה רבינו ע"ה, משום דמשה הוא מלאך כדכתיב (במדבר כ"ט) וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים, ועי"ז לא יהיה להמלאכים טענת דינא דבר מיצרא עיי"ש.

אך איתא במד"ר שמות (פ' כ"ח-א), באותה שעה בקשו מלאכי השרת לפגוע במשה, עשה בו הקב"ה קלסטירין של פניו של משה דומה לאברהם, אמר להם הקב"ה אי אתם מתביישין הימנו, לא זהו שירדתם אצלו ואכלתם בתוך ביתו וכו' עיי"ש, ובדעת זקנים (פרשת וירא) כתב בשם המדרש דהמלאכים אכלו בשר בחלב אצל אברהם, וזהו שאמר להם הקב"ה, והלא אתם אכלתם בשר בחלב אצל אברהם וכתיב בתורה לא תבשל גדי בחלב אמו עיי"ש, ולפי"ז בלא"ה לא יקבלו את התורה כיון דאכלו בשר בחלב אצל אברהם אבינו.

וכתב בס' משען המים (פ' מטות) ובדברי יואל לסוכות (דף קמ"ה), דהבשר בחלב שהמלאכים אכלו היתה על ידי טיגון ולא על ידי בישול, ומביא דברי המד"ר בראשית (פרשה מ"ח-ט"ו), א"ר חנינא, המעולה אחד מששים בחלב, והבינוני אחד מארבעים, והקיבר אחד מעשרים, ומבאר כוונת המדרש, עפימש"כ היפה תואר דבאמת לא הביא אברהם את החלב כדי לאכול, רק להראות לפניהם חלב השמן שממנו הוציא החמאה, וזהו כוונת המדרש, שהביא אברהם חמאה המעולה שהוא אחד מששים בחלב עיי"ש, ולפי"ז נמצא דאכלו הבשר ע"י טיגון בחמאה ולא ע"י בישול בחלב, ומה שכתוב ויקח חמאה וחלב, לא היה כדי לאכול שניהם דרק החמאה היה לאכילה והחלב הביא רק להראות.

והנה אי טיגון אסור בבשר בחלב כתב בפליתי (סי' פ"ז סק"ב) ובמשען המים (שם), דתליא בפלוגתא אי יש אם למסורת או למקרא, דבמסכת סנהדרין (דף ד') איתא, לא תבשל גדי בחלב אמו יכול בחלב היינו מנ"ל דהתורה אסרה בשר בחלב דילמא אסור לבשל בחלב, ואמרינן שם דלמ"ד יש אם למקרא לק"מ דהרי המקרא הוא בחלב, וקושיית הגמ' הוא רק למאן דס"ל יש אם למסורת, ומסיק הגמ' אלא אמר רב אחא בריה דרב איקא לא תבשל גדי דרך בישול אסרה תורה, פי' מדאפקיה קרא בלשון בישול עכ"ל דהתורה אסרה בחלב דאיכא בישול ולא בחלב דלאו בישול הוא אלא טיגון.

והנה למ"ד יש אם למקרא ופשטיה דקרא מוכח דהתורה אסרה בחלב, אפשר לומר דלא תבשל דאסרה תורה גם טיגון הוא בכלל, משא"כ למ"ד יש אם למסורת, דהא דידעינן איסור בשר בחלב הוא משום דאפקיה קרא בלשון בישול, לאפוקי חלב שאינו בישול אלא טיגון מוכח דדוקא בישול אסרה תורה ולא טיגון, ולפי"ז למ"ד יש אם למקרא וגם טיגון אסור עברו המלאכים על איסור בשר בחלב, משא"כ למ"ד יש אם למסורת שפיר אכלו בהיתר, ולפי"ז כשנדחו המלאכים מלקבל התורה מטעם שאכלו בשר בחלב עכ"ל דגם טיגון אסור ויש אם למקרא עיי"ש.

והבאנו מש"כ בילקוט ראובני פרשת ויקרא (אות ל"ה) ד"ה כשהוקם, דכוונת ויקחו לי תרומה ובניית המשכן היה כדי שיתכפר חטא אדם הראשון, ולכן כתיב בפרשת ויקרא (פרשה א-ב) אדם כי יקריב, דכשהוקם המשכן והתחילו לעשות העבודה נתקן אדם הראשון עיי"ש, ועיין בספר מגלה עמוקות (אופן קמ"ח).

ובספר תורת משה להחת"ס (פרשת בראשית ד"ה האשה) כתב, דאדם הראשון היה לו התנצלות ואמתלא על מה שאכל מעץ הדעת, דכיון שראה את חוה שאכלה ולא מתה, נדמה לו שהותר האיסור, אך העיר שם ד"ל דאין זה ראייה, דדילמא חוה לא היתה בכלל הציווי, ומשו"ה לא נענשה עיי"ש, ולכאורה י"ל דזה תליא אי חוה מצלע נבראת או דו פרצופין נבראו, דאי ס"ל חוה מצלע נבראת א"כ היתה עצמו ובשרו של אדם, א"כ אזהרת חוה נכללה במה שאמר הקב"ה כי ביום אכלך ממנו מות תמות, וממה שאכלה ולא מתה היה מקום לטעות שכבר הותר הדבר, ושפיר היה לו אמתלא לאדה"ר, אבל אי ס"ל דו פרצופין נבראו ולא היתה בכלל אזהרת האדם, אלא ילפינן אזהרת חוה ממה דכתיב לאמור, ומעתה י"ל דאיסורה אין חמור כ"כ ואינה חייבת מיתה, ולא היה מקום לאדה"ר לטעות ממה שלא מתה.

ואיתא במסכת ברכות (דף ס"א), דרש רב נחמן בר רב חסדא, מאי דכתיב וייצר ה' אלקים את האדם בשני יודיין, שני יצרים ברא הקב"ה אחד יצר טוב ואחד יצר רע, מתקיף לה רב נחמן בר רב יצחק, אלא מעתה בהמה דלא כתיב בה וייצר לית ליה יצרא והא קא תזינן דמזקא (שמוקט) ונשכא ובעטא, אלא כדר' ירמיה בן אלעזר, דאמר ר' ירמיה בן אלעזר דו פרצופין ברא הקב"ה באדם הראשון (שני פרצופין בראו תחלה אחד מלפניו ואחד מאחוריו וצלו לשנים ועשה מן האחד חוה) שנאמר אחור וקדם צרתני (לשון צורה דהיינו שני פרצופין) עיי"ש.

וכתב בספר אמרתי אחכמה (דף ל"ז), דזה תליא אי ס"ל יש אם למקרא או למסורת, דהכתיב הוא בשני יודיין וייצר, משא"כ הקרי הוא בחד יו"ד לחוד, ומעתה למ"ד יש אם למסורת ואיכא ב' יודיין אז יש לדרוש דהוה ב' יצירות ודו פרצופין נבראו, משא"כ למ"ד יש אם למקרא והוה בחד יו"ד אז אמרינן דמצלע נבראת עכ"ד.

ולפי"ז יבואר סמיכות הפרשיות, ויבא משה בתוך הענן ויעל אל ההר וגו', היינו לקבל התורה, והטעם דהתורה ניתנה ע"י משרע"ה, כדי שלא יהיה להמלאכים טענת בר מיצרא כדברי המאמר מרדכי, ולכאורה הרי בלא"ה ליכא טענת בר מיצרא, דהרי אכלו בשר בחלב, וע"כ דס"ל יש אם למסורת ושפיר אכלו בהיתר, ומעתה ס"ל דו פרצופין נבראו, ולפי"ז אין לאדה"ר אמתלא על מה שאכל מעץ הדעת, ולכן דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה וגו' דע"י בניית המשכן יתכפר חטא של אדם הראשון ודו"ק.

היום לעשותם ולמחר לקבל שכרם, והיינו דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא, אך יש לפרש כוונת הכתוב דבעינן דוקא לעשותם ולא מועיל מה שחישב לקיים המצוה ולא עשאה, ונמצא דאי אזלינן בתר מחשבה מפרשינן לקרא דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא, ואי לא אזלינן בתר מחשבה אזי"ל דשכר מצוה בהאי עלמא איכא עכ"ד.

וביושב אהלים פ' וארא (דף ק"ג ט"ז) כתב בשם המפרשים, דאברהם אבינו קנה את הארץ מדין הבטה בהפקר, כדכתיב בפ' לך (י"ג-י"ד ט"ז) שא נא עיניך וראה מן המקום אשר אתה שם צפונה ונגבה וקדמה וימה, כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולזרעך עד עולם, ויש לפרש דהקב"ה אמר לאברהם אבינו שיקנה את הארץ בהבטה, כי הקב"ה הפקיע את הארץ מיד אומות העולם והו"ל הפקר, ושוב זכה בה אברהם אבינו בהבטה עיי"ש, ובמסכת ב"מ (דף ק"ה) פליגי בה תנאי אי הבטה בהפקר קונה עיי"ש, ולפי"ז אי ארץ ישראל מוחזקת מאבותינו תליא בהא, דלמ"ד הבטה בהפקר קונה, שפיר קנה אברהם את הארץ, משא"כ למ"ד הבטה אינו קונה לא זכה אברהם בארץ.

וכתב עוד (סו), והא דמהני הבטה לקנות בהגם שלא עשה מאומה, היינו כיון ששם מחשבתו ורצונו לזכות בדבר זה סגי בכך לקנותו שיכנס לרשותו ונעשה שלו, והיינו דמ"ד הבטה בהפקר קונה ס"ל דמחשבה כמעשה, משא"כ מאן דס"ל דהבטה בהפקר אינו קונה ס"ל דבעי מעשה בקנין, ומחשבה לא הוי כמעשה עיי"ש, ומעתה אי ס"ל דאזלינן בתר מחשבה והבטה בהפקר קונה, א"כ אהני הבטת אברהם לזכות בקנין הארץ וס"ל דארץ ישראל מוחזקת מאבותינו, משא"כ אי ס"ל דלא אזלינן בתר מחשבה ואין הבטה קונה בהפקר ולפי"ז לא זכה אברהם בארץ, ולפי"ז ע"כ דארץ ישראל אינו מוחזקת מאבותינו עיי"ש.

ובזה יבואר המשך הכתובים, ויבא משה בתוך הענן ויעל אל ההר, והיינו לקבל התורה, ולכאורה קשה למה ניתנה התורה ע"י שליח, וע"כ משום דאמרינן שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, וכדי שלא יעבור על לא תלין פעולת שכיר ניתנה התורה ע"י שליח, והטעם דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא, משום דאזלינן בתר מחשבה, א"כ אהני הבטת אברהם לזכות בקנין הארץ, ולפי"ז ארץ ישראל מוחזקת לנו מאבותינו, ולא עברו על הלאו וגונב נפש וגו', וליכא חטא דמכירת יוסף, ושפיר י"ל דקושי השעבוד השלים הזמן, וליכא שום חשש על הרכוש שהיתה בידם, ולכן דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה ודו"ק.

ה) עוי"ל, עפ"מש"כ במאמר מרדכי (פ' תשא), דלכן נתן הקב"ה את התורה ע"י משה רבינו ע"ה, משום דמשה הוא מלאך כדכתיב (במדבר כ"ט) וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים, ועי"ז לא יהיה להמלאכים טענת דינא דבר מיצרא עיי"ש, והבאנו מש"כ בדעת זקנים לבעלי התוספות (פ' וירא), דהקב"ה אמר להמלאכים, כתיב בתורה לא תבשל גדי בחלב אמו, ואתם כשירדתם למטה אכלתם בשר בחלב, שנאמר ויקח חמאה וחלב וכן הבקר

ד' עוי"ל, דבספר שמע יעקב בפרשתן (דף של"ח) העיר, דלכאורה יש לבני"ט טענה שלא להביא נדבות למשכן, שהרי לא היה להם אלא הרכוש גדול, ותנאי היה מפורש ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה ואח"כ יצאו ברכוש גדול, דמשמע אי יקיימו החוב דת' שנים יטלו רכוש גדול ואם לאו לא יטלו, דומיא דשנינו במסכת ביצה (דף כ"ג), ההוא גברא דאמר להו הבו ליה ארבע מאה זוזי לפלוני ולנסיב ברתי, אמר רב פפא, ארבע מאה שקיל, וברתיה אי בעי נסיב אי בעי לא נסיב, טעמא דאמר הבו ליה ולנסיב, אבל אי אמר לנסיב והבו ליה, אי נסיב שקיל, ואי לא נסיב לא שקיל עיי"ש, והכא נמי דקאמר ברישא ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה והדר אמר ואח"כ יצאו ברכוש גדול, איכא למימר דכל שלא נשתעבדו ת' שנה הרכוש גדול גזולה הוא בידם, ויחששו ישראל על הדבר לבלתי עשות לגבוה ממנו דבר עיי"ש.

אך איתא במד"ר פ' בא (פרשה ט"ז-א), אמרו ישראל לפני הקב"ה רבון העולמים, ארבע מאות שנה אמרת לנו להשתעבד ועדיין לא שלמו, אמר להם כבר שלמו שנאמר (שה"ש ב"א) הנה הסתיו עבר, ופ"י ביפה תואר (סו) דקושי השעבוד הדומה לסתיו השלים הגלות עיי"ש, ושפיר קיימו החוב דד' מאות שנים, והרכוש הגדול שייך לבני ישראל, וליכא שום חשש דגזל, ומותר לעשות ממנו דבר לגבוה.

ואיתא במסכת שבת (דף י"ג), אמר רבא בר מחסיה אמר רב חמא בר גוריא אמר רב, לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים, שבשביל משקל שני סלעים מילת שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו, נתקנאו בו אחיו ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים, וכתבו התוס' (ד"ה ה"ג), ואע"ג דבל"א נגזר דכתיב ועבדום וענו אותם, שמא לא היה נגזר עליהם עינוי כ"כ אלא ע"י זה עכ"ד, הרי דקושי השעבוד הוא בשביל חטא דמכירת יוסף, א"כ ליכא למימר דהשלים הזמן, ושוב איכא חשש דהרכוש מצרים גזולה הוא בידם.

והנה המפ' הקשו איך מכרו השבטים את יוסף, הא כתיב בפרשת כי תצא (פרשה כ"ד-ו), כי ימצא איש גנב נפש מאחיו מבני ישראל והתעמר בו ומכרו ומת הגנב ההוא וגו', ובספר יד אבי שלום (ד"ה בפסוק ויש הסדר) כתב לתרץ, דאיתא במסכת סנהדרין (דף פ"ה), כי ימצא איש גונב נפש מאחיו, אחד הגונב את האיש ואחד הגונב את האשה ואחד גר ואחד עבד משוחרר וקטן חייב, גנבו ולא מכרו, מכרו ועדיין ישנו ברשותו (ברשות הגנב עצמו שעדיין לא הכניסו גנב ברשותו) פטור (שהרי לא גנבו) עיי"ש, ולפי"ז יש להתנצל על השבטים שמכרו ליוסף דעדיין היא בארץ ישראל ארץ שלהם דסברו דארץ ישראל מוחזקת מאברהם אבינו, דומה לנדון דידן גנבו ועודו ברשותו של יוסף ולא הביאו לרשותם, אף שמכרוהו למדינים וישמעאלים למצרים, מ"מ האחים לא הוציאו מרשותו, דשכס מוחזקת מאבותינו ליוסף רק מדינים וישמעאלים הוציאו עכ"ד.

ובספר עמק החכמה (דרוש ב' לשבועות) ביאר דהא מילתא אי אזלינן בתר מחשבה או בתר מעשה תליא אי ס"ל שכר מצוה בהאי עלמא איכא או ליכא, דבע"ז (ד' ד) דרשינן הקרא אשר אנכי מצוך היום לעשותם,

שייך להגביל שום ענין לומר דעל דבר זה מהני ועל דבר זה לא מהני, כיון דלא היה שום דבר בעולם אז, ואין לתפוס שום מקום וגבול, ובריה בפני עצמה היתה התשובה על כל מה שיבוא, אבל אי ס"ל דתשובה נברא ביום הראשון שאז הכל נברא כדדרשינן את השמים ואת הארץ לרבות תולדותיהם, ואז שייך להגביל ולומר על דבר זה מהני ועל דבר זה לא מהני עכ"ד.

ולפי"ז יבואר סמיכות הפרשיות, ויבא משה בתוך הענן ויעל אל ההר וגו', היינו לקבל התורה, והטעם דהתורה ניתנה ע"י משרע"ה, כדי שלא יהיה להמלאכים טענת בר מיצרא כדברי המאמר מרדכי, ולכאורה הרי בלא"ה ליכא טענת בר מיצרא, דהרי אכלו בשר בחלב, וע"כ דס"ל מקרא נדרש לפניו ואיסור בשר בחלב אינו נוהג בקדשים, ואי ס"ל מקרא נדרש לפניו א"כ תשובה לא נברא קודם לעולם, וי"ל דעל חטא דע"ז לא מהני תשובה, וא"כ לא הוי לישראל אמתלא דחטאו כדי להורות תשובה, וא"כ זקוקים לתקן מה שפגמו בעגל, ועל כן וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה וגו', שנצטוו על בנין בית המקדש כדי לכפר על מעשה העגל ודו"ק.

ו) עוי"ל, עפי"מ שהבאנו מש"כ בספר מאמר מרדכי, דלכן נתן הקב"ה את התורה ע"י משה רבינו ע"ה, משום דמשה הוא מלאך כדכתיב (במדבר כ"ט"ו) וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים, ועי"ז לא יהיה להמלאכים טענת דינא דבר מיצרא עיי"ש, והבאנו מש"כ בדעת זקנים לבעלי התוספות (פרשת וירא), דהקב"ה אמר להמלאכים, כתיב בתורה לא תבשל גדי בחלב אמו, ואתם כשירדתם למטה אכלתם בשר בחלב, שנאמר ויקח חמאה וחלב ובן הבקר אשר עשה, מיד הודו להקב"ה, והיינו דכתיב כי על פי הדברים האלה כרתי עמך ברית וגו', ולעיל מיניה כתיב לא תבשל גדי בחלב אמו עיי"ש, מבואר מזה דלכן לא יתכן ליתן התורה להמלאכים משום שאכלו בשר בחלב.

ואיתא במסכת חולין (דף ק"ג.) במתני', בשר בהמה טהורה בחלב בהמה טהורה אסור לבשל ואסור בהנאה, ובגמ', מגא הני מילי (דכל בהמה במשמע), א"ר אלעזר, אמר קרא וישלח יהודה את גדי העזים, כאן הוה גדי העזים (כאן פירש לך הכתוב שגדי זה מעוים היו), הא כל מקום שנאמר גדי סתם אפילו פרה ורחל נמי במשמע, ופריך ולילף מיניה (גזירה שוה מיניה מה גדי האמור כאן עוים אף גדי האמור בבשר וחלב עוים הוא), ומשני כתיב קרא אחרינא ואת עורות גדיי העזים, כאן גדיי העזים הא כל מקום שנאמר גדי סתם אפילו פרה ורחל במשמע, ולילף מיניה, הווי להו שני כתובים הבאים כאחד, וכל שני כתובים הבאים כאחד אין מלמדין עיי"ש.

וכתב בספר בשרתי צדק (דף כ"ה.), דלפי"ז להמ"ד דס"ל שני כתובים הבכ"א מלמדין לא היה באיסור בשר בחלב רק גדי ולא פרה ורחל, ולא היו יכולין לדחות המלאכים מלקבל התורה מחמת שאכלו בשר בחלב, שהרי הם אכלו בקר בחלב, ולפי שיטה זו אין האיסור חל כ"א בגדי בחלב, וכ"כ בספר תפארת צבי פ' ואתחנן (דף כ"ז.).

אשר עשה, מיד הודו להקב"ה, והיינו דכתיב כי על פי הדברים האלה כרתי עמך ברית וגו', ולעיל מיניה כתיב לא תבשל גדי בחלב אמו עיי"ש, מבואר מזה דלכן לא יתכן ליתן התורה להמלאכים משום שאכלו בשר בחלב.

ובספר בשרתי צדק בפרשתן (דף י. מרפ"ס) כתב, דאיתא במסכת חולין (דף ק"ג.) בתוס' ד"ה כל הבשר, דבתוספתא תני כל הבשר אסור לאכלו בחלב בארץ ובחולין בחולין ובמוקדשין, וכתבו התוס' דהרבותא הוא דחל איסור בב"ח איסור קדשים, ולכן סמכו בשר בחלב לבכורים דמקרא נדרש לאחריו בכורי אדמתך לא תבשל אפילו קדשים לא תבשל בחלב, אבל אם מקרא נדרש לפניו אז בב"ח אינו נוהג בקדשים, ולפי"ז כתב שם דאיתא בספר כנפי יונה הא דהאכיל אברהם להמלאכים שלשה לשונות דזה היה מתנות כהונה ונתן למיכאל כי הוא הכהן ומיכאל זיכה גם לחבריו הרי דאכלו קדשים אצל אברהם, ואי ס"ל דאיסור בשר בחלב אינו נוהג בקדשים אז לא חטאו באכילת בב"ח עכ"ד.

וידוע דלכן נצטוו ישראל על בנין המשכן כדי לכפר על מעשה העגל, ועדות הוא לישראל שויתר להם הקב"ה על מעשה העגל כדאיתא במדרש תנחומא (בפרשתן) והובא ברש"י (ר"פ פקודי), ועיין במד"ר פ' פקודי (פרשה נ"א-ח) אמר הקב"ה יבא זהב המשכן ויכפר על זהב העגל, אמר הקב"ה לישראל בשעה שעשיתם את העגל הכעסתם אותי באלה אלהיך, עכשיו שעשיתם המשכן באלה אני מתרצה לכם הוי אלה פקודי המשכן עיי"ש.

אך לכאורה היה להם לישראל אמתלא על חטאתם, לפי"מ דמבואר במסכת ע"ז (דף ד.) לא חטאו ישראל אלא כדי להורות תשובה, ולפי"ז אין שום חטא בעשיית העגל, אך כבר דנו המפ' אם תשובה מועיל לע"ז, דאי ס"ל דתשובה מהני אף לע"ז שפיר י"ל דלכן חטאו בע"ז כדי שנדע דתשובה מהני, משא"כ אי ס"ל דעל חטא דע"ז לא מהני תשובה, אין להם אמתלא לומר דלכן חטאו כדי להורות תשובה, דהא על חטא דע"ז לא מהני תשובה.

ובספר פתח האוהל (עין צדיקים) הביא מש"כ היפה תואר, דאיתא במדרש חד אמר דתשובה נברא קודם העולם דכתיב בטרם הרים יולדו וכתיב בתריה תשב אנוש עד דכא, וא"כ תשובה נברא קודם לעולם, וא"כ בטרם הרים יולדו קאי אלאחריו תשב אנוש עד דכא, ולמ"ד דתשובה לא נברא קודם לעולם ס"ל דמאמר תשב אנוש לא דבק עם בטרם הרים, אלא בטרם הרים קאי אמעון היית אתה אלפניו, ולא אלאחריו לתשב אנוש עכ"ד, הרי דאי ס"ל מקרא נדרש לפניו אז לא נברא תשובה קודם לעולם, ולמ"ד מקרא נדרש לאחריו אז ס"ל דתשובה נברא קודם לעולם.

ובספר סמיכת חכמים בסמיכות מסכת סוטה למסכת קידושין (דף פ"ו. מרפ"ס) כתב, דדבר זה אי מהני תשובה על חטא דעבודה זרה במחלוקת שנויה, דאי ס"ל דתשובה קדמה לבריאת העולם, אז התשובה מהני על כל העבירות שבעולם אף על אלו השלשה, דאין

ובספר בשרתי צדק (פרשת יתרו) כתב, דישראל באמת לא עשו העגל רק הקהילו על אהרן שהוא יעשה העגל, ולפי"ז ליכא אשמה על בני ישראל דהא קיי"ל אין שליח לדבר עבירה, ואיתא במסכת קידושין (דף מ"ג) דילפינן דבמעילה וטביחה ומכירה דיש שליח לדבר עבירה, ואי ס"ל שני כתובים הבכ"א מלמדין ילפינן משם לכל התורה יש שליח לדבר עבירה, ואז חטאו ישראל במעשה העגל שאהרן עשה בשליחותם, משא"כ אי ס"ל שני כתובים הבכ"א אין מלמדין, אז בכל התורה אמרינן אין שליח לדבר עבירה, ולא חטאו בני ישראל במעשה העגל עיי"ש.

*

והרמב"ם כתב בהל' בית הבחירה (פ"א-ה"ב), אין בונין את המקדש בלילה, שנאמר וביום הקים את המשכן ביום מקימין ולא בלילה, ועוסקין בבנין מעלות השחר עד צאת הכוכבים, והכל חייבין לבנות ולסעד בעצמם ובממונם אנשים ונשים כמקדש המדבר עיי"ש, והקשו האחרונים דכיון דס"ל דאין בונין את המקדש בלילה א"כ הו"ל מעשהז"ג, ובמעשהז"ג קיי"ל דנשים פטורות.

ובשו"ת מנחת אלעזר (ח"ב סי' מ"ז) כתב לתרץ, לפמש"כ בספר מעין החכמה במ"ע דהנחת תפילין (דף צ"ט מרה"ס), ליישב קושית התוס' במסכת קידושין (דף ל"ז) ד"ה הקבלות, דלמ"ל קרא למעט נשים מסמיכה, תיפ"ל דהוה מעשהז"ג, דשחיטת קדשים אינה נוהגת אלא ביום עכ"ק, וכתב לחדש דכיון דפטורא דמשעהז"ג גבי נשים ילפינן לה במסכת קידושין (דף ל"ה) מדכתוב למען תהיה תורת ה' בפין, הוקשה כה"ת כולה לתפילין, ותפילין ילפינן מהקישא לת"ת, א"כ י"ל דדוקא בשאר מצוות שפיר ילפינן לה דנשים פטורות היכא דהוה עשה שהז"ג, משא"כ במ"ע דקדשים י"ל דנשים חייבות במעשהז"ג, דהא קיי"ל במסכת זבחים (דף מ"ט) דדבר הלמד בהיקש אינו חוזר ומלמד בהיקש, ולא ילפינן בהו דנשים פטורות ממעשהז"ג, ולהכי בסמיכה דהוא מ"ע של קדשים לא פטרינן נשים במעשהז"ג ואיצטרין קרא למעוטי עיי"ש, וכ"כ בספר ארצות החיים (סי' י"א סק"ג), וא"כ י"ל דס"ל להרמב"ם דגם בנין המקדש הוא בכלל מ"ע דקדשים דנשים חייבות בהן אף דהוי מעשהז"ג עיי"ש.

אמנם מש"כ המעיין החכמה דבקדשים נשים חייבות במ"ע שהז"ג, איתא רק להך מ"ד דיליף הא דנשים פטורות ממ"ע שהז"ג, מדהוקשה כל התורה כולה לתפילין ותפילין לת"ת, כמבואר במסכת קידושין (סו), דהוה להמ"ד דס"ל דשני כתובים הבכ"א מלמדין והו"ל למילף ממצה והקהל דנשים חייבות, ולכן איצטרין למילף מהיקשא דכה"ת לתפילין, ולדידיה י"ל דבמ"ע דקדשים שפיר חייבות, משום דגבי קדשים קיי"ל דדבר הלמד בהיקש אינו חוזר ומלמד בהיקש, אך להמ"ד דשני כתובים הבכ"א אין מלמדין, וילפינן לפטור נשים ממ"ע שהז"ג ממצה והקהל, אין שום טעם לחלק דבמ"ע דקדשים נימא דנשים חייבות במ"ע שהז"ג עיי"ש במעיין החכמה.

ובפנים יפות כתב לפרש הכתוב אשר ידבנו לבו, דאיתא בפסחים (ל"ז), אמרו עליו על הלל מימיו לא מעל אדם בעולתו אלא מביאה חולין לעזרה ומקדישה עיי"ש, ולפי"ז י"ל דכוונת הכתוב להזהיר שלא יקדישו בני ישראל בפניהם את נדבת המשכן עד שיביאו אותם לידי הגזברים, כדי שלא יבואו לידי מעילה, ואף שכבר גמר בלבו ליתן אותם לידי הקדש, הא איתא במסכת שבועות (דף כ"ז) גמר בלבו צריך להוציא בשפתיו, והיינו דכתיב מאת כל איש אשר ידבנו לבו שלא יקדישו אותם בפה עד שתקחו את תרומתי עכ"ד.

ובס' חיים של שלום תמה על הפנים יפות, דהרי איתא (סו) אמר שמואל, גמר בלבו צריך שיוציא בשפתיו שנאמר לבטא בשפתים (ואם לא הוציאה בשפתיו אינה שבועה), מיתיבי, מוצא שפתיך תשמור ועשית (גבי נדר להביא קרבן כתיב), אין לי אלא שהוציא בשפתיו, גמר בלבו מנין, שנאמר כל נדיב לב (א"כ מוכרת שאין צריך להוציא בשפתיו), שאני התם דכתיב כל נדיב לב, וניגמר מינה, ומשני, משום דהוה תרומה וקדשים שני כתובים הבכ"א (תרומת מלאכת המשכן כתיב בה כל נדיב לב הביאו וגו' וגבי קדשים כתיב בחזקתו וכל נדיב לב עולות) ואין מלמדין עיי"ש, הרי דרק צדקה לא מיחייב עד שיוציא בשפתיו ולא בתרומה וקדשים, וכתב לפרש פירוש הכתוב, מאת כל איש אשר ידבנו לבו לוד, אעפ"י שלא הוציא בשפתיו מה שגמר בלבו, תקחו את תרומתי מאחר דגמר בלבו לחוד חל החיוב, לכן תקחו את תרומתי בכדי שלא יעבור על כל תאחר עכ"ד.

ובספר צפנת פענח על הרמב"ם בהל' נזירות (פ"א-ה"ג) הביא מה שכתב הרמב"ם בהל' מעשי הקרבנות (פ"ד-ה"ב), נדרים ונדבות אין צריך להוציא בשפתיו אלא אם גמר בלבו ולא הוציא בשפתיו כלום חייב, כיצד גמר בלבו שזו עולה או שיביא עולה, הרי זה חייב להביא שנאמר כל נדיב לבו יביאה בנדיבות הלב יתחייב להביא וכו' עכ"ל, מבואר מזה דלא מהני בלב רק להתחייב בדבר, אבל לעשות הדבר כגון קרבן להקדישו לא מהני בלב, וכן מבואר בירושלמי תרומות (פ"ג-ה"ד), דאיתא שם, ושמואל אמר הגומר בלבו אינו חייב עד שיוציא בשפתיו, והתניא כל נדיב לב זה הגומר בלבו, ומשני, מה דאמר שמואל לקרבן עיי"ש, והיינו דלענין שיחול קדושה על הקרבן זהו חל רק במוציא בשפתיו, ורק לענין חיובו נדר חל במחשבה עיי"ש בצפנת פענח, וכ"כ המאירי בשבועות (סו), וחגיגה (י').

ובספר גליוני הש"ס עמ"ס קידושין (דף מ"א) ד"ה מה להנך כתב וז"ל, עין שו"ת רדב"ז (ח"ב סי' תתי"ב) שכתב וז"ל, וכבר ראיתי מה שהפריז על המידה דאפילו במחשבה חל ההקדש עכ"ל, מוכח מדעתו ז"ל דהקדש אינו חל במחשבה, וצ"ל דס"ל דמה שאמרו גמר בלבו מנין תלמוד לומר כל נדיב לב עולות, הכוונה רק דחל הנדר להקדש במחשבה, שאם נודר במחשבתו להביא קרבן חייב להביאו, אבל אין גוף ההקדש חל במחשבה, ואם חישב במחשבתו בית זה הקדש, אין הבית נקנה להקדש בכך, [רק י"ל ג"כ דיש עליו גם ככה"ג תורת נדר לתנו להקדש, ולענין זה הוא דחלה המחשבה תמיד לשתהיה נדר, לא לשיקנה ההקדש במחשבה], ולפי"ז הא דאמר מה להנך שכן ישנו במחשבה, אין הדברים בחד גוונא, דמחשבה דתרומה היא לחלות, ומחשבה דהקדש לנדר.

דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי: ואיתא במדרש תנחומא, ילמדנו רבינו, מותר תרומה מה היה עושין בה, כך שנו רבותינו, מותר תרומה רקועי זהב היה עושין מהן צפוי לבית קודש הקדשים וכו' עיי"ש, ותמוה השייכות שאלה זו לפרשתן.

והנבס"ד, דהנה בספר שמע יעקב בפרשתן (דף של"ח.) העיר, דלכאורה יש לבניי טענה שלא להביא נדבות למשכן, שהרי לא היה להם אלא הרכוש גדול, ותנאי היה מפורש ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה ואח"כ יצאו ברכוש גדול, דמשמע אי יקיימו החוב דת' שנים יטלו רכוש גדול ואם לאו לא יטלו, דומיא דשנינו במסכת ביצה (דף טו.), ההוא גברא דאמר להו הבו ליה ארבע מאה זוזי לפלוני ולנסיב ברת, אמר רב פפא, ארבע מאה שקיל, וברתיה אי בעי נסיב אי בעי לא נסיב, טעמא דאמר הבו ליה ולנסיב, אבל אי אמר לנסיב והבו ליה, אי נסיב שקיל, ואי לא נסיב לא שקיל עיי"ש, והכא נמי דקאמר ברישא ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה והדר אמר ואח"כ יצאו ברכוש גדול, איכא למימר דכל שלא נשתעבדו ת' שנה הרכוש גדול גזולה הוא בידם, ויחששו ישראל על הדבר לבלתי עשות לגבוה ממנו דבר עיי"ש.

אמנם לפימ"ש רשיז"ל פרשת לך (ט"ו-י"ג) עה"פ כי גר יהיה זרעך, דחשבינן הגלות מלידת יצחק, ומשנולד יצחק עד שישראל יצאו ממצרים הוה ארבע מאות שנה עיי"ש, וכן בפרשת בא (פרשה י"ב-ט) עה"פ ומושב בני ישראל וגו', כתב רשיז"ל וז"ל, אשר ישבו במצרים אחר שאר הישיבות שישבו גרים בארץ לא להם, שלשים שנה וארבע מאות שנה, בין הכל משנולד יצחק עד עכשיו היו ארבע מאות שנה וכו' עיי"ש, ובמדרש שוחר טוב (תהלים פרק י"ח) איתא, א"ר שמואל לפי שהיה הקב"ה מפתה את משה כל שבעת ימי הסנה שילך בשליחותו וכו', אמר להקב"ה, רבון העולמים, כבר חשבתי מה שאמרת לאברהם אבינו בבין הבתרים ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה, ועדיין לא נשלמו ולא עשו שם אלא מאתים ועשר, א"ל הקב"ה, לא כמו שאתה מחשב לעצמך, שמיום שנולד יצחק הקדמתי להם הקץ ודלגתי אותו וכו' וכבר נשלם עכ"ל, א"כ נמצא שנשלם כבר אז הזמן, ומעתה שפיר י"ל דביזת מצרים הוא בשביל קושי השעבוד. וכתבו המפ' דזה דחשבינן הגלות מלידת יצחק א"ש אי נימא דגלות מצרים היתה בשביל חטאו של אאע"ה, אז שפיר י"ל דחשבינן מלידת יצחק, משא"כ אי נימא דהגלות הוא בשביל חטא דמכירת יוסף, אז לא שייך לומר דחשבינן מלידת יצחק, כיון דאז היה קודם החטא עכ"ד.

ואיתא בנדרים (דף ל"ב), מפני מה נענש אברהם אבינו ונשתעבדו בניו למצרים מאתים ועשר שנים, מפני שהפריז על מדותיו של הקב"ה שנאמר במה אדע כי אירשנה עיי"ש, ובספר מתת יה פ' שמות (ד"ה בגמרא) כתב, דלכאורה החטא דאמר אאע"ה במה אדע הוא בשביל שעבר אלאו דלא תנסו את ה' אלקיכם וגו', והיה חייב במלקות כדין חייבי לאוין, ולכאורה הא לאו דלא תנסו הוא לאו שאין בו מעשה, וקיי"ל דאין לוקין על לאו שאין בו מעשה עכ"ק.

וראיתי בספר נדפס מחדש שמו עצי בשמים להגאון ר' ישעיה מפראגא ז"ל שכתב שם כן בחידושו לעירובין (דף י"ב.) מסברא דנפשיה, דהא דהקדש הוא במחשבה היינו רק שמתחייב ליתן אבל אין הדבר נעשה של גבוה על ידי המחשבה, וכתב שם דכן מבואר ברמב"ם, והיינו מהא דכתב הרמב"ם בהל' מעשי הקרבנות (פ"ד-ה"ב) הנ"ל, דמשמעות לשונו שהוא רק חייב להביא עיי"ש, ואולם רש"י כאן וכן כל הראשונים כתבו בפשיטות להיפך, דחלות ההקדש הוא במחשבה עיי"ש בגלינוני הש"ס.

ולפי"ז כתב בספר פנים מסבירות דזהו כוונת הפנים יפות, דמהני למנוע חשש מעילה בהפרשתן מה שלא הוציאו את דבר נדבתם לבטא בשפתים, אלא רק בליכס התנדבו הפרשת תרומתן, כי אף שהתחייבו בהבאת נדבתן עפ"י מחשבתם שבלב, אך עדיין לא היה בכך חלות קדושה על הנדבה, ולא היה בכך חשש מעילה עכ"ד.

והבאנו מש"כ רש"י דתרומה וקדשים הוי שני כתובים הבכ"א, דתרומת מלאכת המשכן כתיב בה כל נדיב לב הביאו וגו' וגבי קדשים כתיב בחזקיהו וכל נדיב לב עולות, אך בתוס' (ד"ה משום) כתבו, דגבי תרומה כתיב ונחשב לכם תרומתכם שניטלת במחשבה עיי"ש הרי דהתוס' ס"ל דתרומה היינו תרומת גורן דבזה מהני מחשבה, ולא כמש"כ רש"י דתרומה היינו תרומת המשכן. ולפי"ז לשיטת התוס' אי ס"ל שני כתובים הבכ"א אין מלמדין אז צריך בתרומת המשכן להוציא בשפתיו, דליכא למילף מתרומת גורן וקדשים דנדר חל בנדבת לב בלא הוציא בשפתיו, כיון דהוי שני כתובים הבכ"א ואין מלמדין, משא"כ אי ס"ל שני כתובים הבכ"א מלמדין, אז שפיר ילפינן מתרומת גורן וקדשים דגם בתרומת המשכן חל הנדר בנדבת הלב בלא הוצאה בשפתיו.

ולפי"ז יבואר המשך הפרשיות, ויבא משה בתוך הענן ויעל אל ההר וגו', היינו לקבל התורה, והטעם דהתורה ניתנה ע"י משרע"ה, כדי שלא יהיה להמלאכים טענת בר מיצרא כדברי המאמר מרדכי, ולכאורה הרי בלא"ה ליכא טענת בר מיצרא, דהלא אכלו בשר בחלב, וע"כ דס"ל שני כתובים הבכ"א מלמדין, ומעתה ילפינן ממעילה וטביחה ומכירה דיש שליח לדבר עבירה, ולפי"ז חטאו בני ישראל במעשה העגל, ולכן דבר את בני ישראל ויקחו לי תרומה, כדי לכפר על מעשה העגל.

ומעתה דס"ל שני כתובים הבאים כאחד מלמדין, ילפינן פטורא דמצות עשה שהז"ג מדהוקשה כל התורה כולה לתפילין ותפילין לת"ת, וי"ל דבמצות עשה דקדשים גם נשים חייבות, ומעתה בבנין המקדש אע"ג דהוי מצות עשה שהז"ג, מ"מ נשים חייבות בו, ולכן ויקחו לי תרומה מאת כל איש, דכל אחד מישראל בין איש או אשה מחוייבין בדבר [עיי"ן בספר חוט המשולש (בפרשתן) שער הקטן], ולפי"ז ילפינן גם לשיטת התוס' מתרומת גורן וקדשים דבתרומת המשכן חל הנדר בנדבת לב בלא הוצאה בשפתיו, ולכן אשר ידבנו לבו בלא הוצאה בשפתיו, תקחו את תרומתי כדי שלא יעבור על כל תאחר ודו"ק.

ואיתא בב"מ (דף מ"ז), אמר ר' יוחנן, דבר תורה מעות קונות, ומפני מה אמרו משיכה קונה, גזירה שמא יאמר לו נשרפו חטיף בעלייה וכו', ריש לקיש אמר, משיכה מפורשת מן התורה, מאי טעמא דריש לקיש, אמר קרא וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך דבר הנקנה מיד ליד, ור' יוחנן אמר מיד למעוטי קרקע דלית ביה אונאה (דאישתעי ביה קרא דכיון דאינה ניקחת מיד ליד אין בו אונאה), וריש לקיש, א"כ לכתוב קרא וכי תמכרו ממכר מיד עמיתך אל תונו, או קנה למה לי, שמע מינה למשיכה (להכי כתביה למיסמך קנין למיד לומר שאין נקנה עד שיצא מיד זה ליד זה), ור' יוחנן או קנה מאי עביד ליה, מיבעי ליה לכדתניא, וכי תמכרו ממכר אל תונו, אין לי אלא שנתאנה לוקח, נתאנה מוכר מנין, תלמוד לומר או קנה אל תונו, וריש לקיש תרתי גמר מיניה (אונאת מוכר מאו קנה אל תונו ומשיכה מדסמך מיד ללשון קנין ולא סמכיה לממכר) עיי"ש.

ובספר פנים יפות (פרשת בהר) עה"פ וכי תמכרו ממכר לעמיתך כתב וז"ל, עוד י"ל דנקט ממכר היינו דאפילו בפחות משתות דהמכר קיים, אפי"ה איכא ביה איסורא כדאיתא בחו"מ (סי' רכ"ז-ס"ו), שנסתפק בזה הרא"ש, משום דיש לפרש דלשון ממכר היינו בשיעור אונאה מכוון, וקיי"ל במסכת קידושין (דף מ"ב) שהמכר קיים ומחזיר אונאה, משא"כ ביתר משתות שאין המכר קיים כלל, מיהו הרמב"ן כתב בשמעתין דאסור להונות אפילו בפחות משתות, והא דאין צריך להחזיר אונאה, היינו דאין דרך בני אדם להקפיד לבטל ממכרם, ועיין מ"ש במסכת כתובות (דף ק) לפרש טעם דרב האי גאון שהביא הטור בחו"מ (סי' קפ"ב) דאם הטעה השליח את הלוקח בכל שהוא המקח בטל, כיון דאיכא עבירה במכירה אפילו בפחות משתות, א"כ הא קיי"ל במסכת קידושין (דף מ"ב) אין שליח לדבר עבירה וממילא בטל השליחות.

מיהו לכאורה היה נראה, כיון דקיי"ל במסכת כתובות (דף ל"ב) בחובל פחות משה פרוטה כיון דלאו בר השבה הוא חייב מלקות, א"כ אימא נמי כיון דפחות משתות אינו מחזיר לו אונאתו, אי נימא דעבר על לאו דלא תונו יתחייב מלקות, ובזה היה נראה דיש ליישב פלוגתת ריו"ח ור"ל הנ"ל, דר"ל גמר מהאי קרא דאו קנה מיד עמיתך תרתי מדסמך לקנין ולא סמך לממכר, ד"ל דריו"ח ור"ל אזלי לשיטתייהו דפליגי במסכת שבועות (דף ג), דריו"ח ס"ל לאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו, ור"ל ס"ל דלוקין על לאו שאין בו מעשה, דריו"ח דס"ל אין לוקין א"כ י"ל כתבה רחמנא לשון משיכה גבי אונאת לוקח למוכר, משום דכשמאנה מוכר ללוקח ונוטל ממנו יותר משוויה הוי לאו דיש בו מעשה, אבל באונאת המוכר שנותן לו פחות משוויה אין בו מעשה אלא כשמושך הפירות יותר ממעות שנתן, וליכא לדיוקא מהא דכתבה התורה לשון משיכה לגבי לוקח, ור"ל לשיטתו דס"ל לאו שאין בו מעשה לוקין עליו עכ"ל.

ואיתא במד"ר פרשת פקודי (פרשה נ"א-ב), נכנס משה אצל בצלאל ראה שהותיר מן המשכן, אמר לפני הקב"ה רבון העולם עשינו את מלאכת המשכן והותרנו מה נעשה בנותר, אמר לו לך ועשה בהם משכן לעדות, הלך משה ועשה בהן, כיון שבא ליתן חשבון אמר

להם כך וכך יצא למשכן וביתר עשיתי משכן לעדות עיי"ש, ובתורת משה להחת"ס פ' פקודי (ד"ה והנה טרם) הביא פירוש הגליון שעשה בית המדרש ללמוד שם תורה ברבים עיי"ש.

ובספר בנין אריאל (פ' פקודי) הקשה, כיון דמשה היה גזבר היאך עשו ממותר הנדבות בית המדרש, כיון דהוקדשו לבנין המשכן עיי"ש, וכתבנו (שנת תשס"ג) ליישב ד"ל דשאלו על ההקדש, אך ז"א הדודע מש"כ הרשב"א בשו"ת (סי' תנ"י) דשאלה בהקדש הוא רק עד שלא בא ליד הגזבר, ומשבא ליד הגזבר אינו מועיל שאלה.

ועיין בש"ך חו"מ (סי' רנ"ה סק"ה) כתב וז"ל, ואין להקשות אמאי כשמסר ליד הגזבר אינו יכול להשאיל עליו, הא אמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט, ומשמע דכמסירה ממש דמי, וכדגרסינן במסכת קידושין (דף כ"ח), כיצד אמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט, האומר שור זה עולה בית זה הקדש אפילו בסוף העולם קנה, ובהדיוט לא קנה עד שימשוך (בשור) ויחזיק (בבית) עיי"ש, וא"כ כיון דקנה ליה קנין גמור והוה כמסירה ואפילו הכי יכול להשאיל עליו א"כ כשמסרו נמי, הא לאו מילתא היא, דבהדיא מביא בתשובות ר' בצלאל (סי' ט"ו דף ג) דברי הרשב"א שכתב וז"ל, ותדע לך עוד דאמירה לגבוה אינו כמסירה ממש ליד גזבר, דהא קיי"ל כב"ה דאמרי יש שאלה בהקדש, ואילו המקדיש ומסר ליד הגזבר שוב אינו יכול לישאל עליה, אלא ודאי מדיש שאלה להקדש ש"מ שלא אמרו כמסירה ממש אלא לענין קנין בלבד להיות האמירה גומרת בהקדש כמו שגומרת המסירה או המשיכה בהדיוט, דדוקא כי נימא דהו"ל כמסור ממש ליד גזבר הוא דאמרינן דאין שאלה, אבל אי לא אמרינן אלא כמסירה להדיוט דהיינו כקניה של הדיוט שפיר איכא למימר דיש שאלה עכ"ל.

וכתב הש"ך, ונ"ל הטעם דדוקא באמירה לגבוה נהי דהוה כקנין גמור מ"מ כיון דלא קנה אלא מצד האמירה אתי דיבור ומבטל דיבור דגלי לן קרא דיש שאלה בנדריים כדאיתא במסכת חגיגה (דף ע), לא יחל דברו הוא אינו מחל אבל אחרים מחלין לו עיי"ש, אבל כשמסרו לגזבר אמרינן דל אמירה מהכא דלא יהא כח הדיוט חמור מכח הקדש, דהא בהדיוט גופא כשהקנהו במשיכה תו לא מהני שאלה, וא"כ בהקדש נמי כיון שמסרו ליד הגזבר הרי קנהו ההקדש במשיכה ופשיטא דלא אתי דיבור ומבטל משיכה דהא בהדיוט נמי אין לאחר משיכה כלום וכו' עיי"ש, אך הרא"ש במסכת נדרים (דף ג"ט) הביא שיטת היראים, דאף בבא ליד הגזבר מהני שאלה בהקדש, ועיין בטורי אבן ר"ה (דף כ"ח) שכתב דבקרבנות ציבור לא מהני שאלה דאין מי שישאל עיי"ש.

ובשו"ת בית יצחק חחו"מ (דרוש ל"ב אות ח) הביא מספר משנת חכמים דהגזבר יכול לישאל, וכתב דזה תליא בפלוגתת ריו"ח ור"ל בירושלמי (פ"ה דמעשרות ה"א) אי גזבר כאחר או גזבר כבעלים, דאי גזבר כאחר לא מהני שאלה עיי"ש, ועיין בשו"ת באר יצחק חיו"ד (סי' כ"ח ענף ג) דהביא גירסת הירושלמי הנ"ל, דריו"ח ס"ל דגזבר כבעלים, ור"ל ס"ל דגזבר כאחר, וכתב שם דריו"ח לטעמיה דס"ל

כל כך (לפי חובת), אלא אפילו לא למד אלא חק אחד עיי"ש, דלר"ל דס"ל דאם עבר על חק אחד יורד לגיהנם, נוח לו שלא נברא, משא"כ לריו"ח דס"ל דאפילו קיים רק חק אחד ניצול מדינה של גיהנם, אז שפיר אמרינן נוח לו שנברא עיי"ש.

וכ"ק אדמו"ר מצאנו שליט"א אמר, דפלוגתת ריו"ח ור"ל הנ"ל, תליא אי ס"ל לחלק צריך קרא או לא צריך קרא, דר"ל ס"ל כהמ"ד לחלק צריך קרא, ובכל מקום שניהם כאחד במשמע עד שיפרוט לך הכתוב כל אחד ואחד בפני עצמו, לפיכך שלימות קיום התורה אינו אלא בקיום כל המצוות יחדיו, ואין נחשב לזכות מה שמקיים חלק ממצות התורה לינצל מגיהנום, ולכן דרש מה דכתיב לבלי חק דקאי על מי שמשייר אפילו חק אחד, ור' יוחנן ס"ל כמ"ד לחלק לא צריך קרא, דכל אחד בפני עצמו משמע עד שיפרוט לך הכתוב יחדיו, וה"נ קיום התורה הוא אפילו בחלק מן המצוות וסגי גם במה ששמר מקצת מצוות לינצל מן גיהנום, ולכן מפרש מה דכתיב לבלי חק דקאי על מי שלא שמר אפילו חק אחד עכ"ד האדמו"ר מצאנו שליט"א.

וידוע דלכן נצטוו ישראל על בנין המשכן כדי לכפר על מעשה העגל, ועדות הוא לישראל שויתר להם הקב"ה על מעשה העגל כדאיתא במדרש תנחומא (בפרשתן) והובא ברש"י (ר"פ פקודי), ועיין במד"ר פ' פקודי (פרשה נ"א) אמר הקב"ה יבא זהב המשכן וכפר על זהב העגל, אמר הקב"ה לישראל בשעה שעשיתם את העגל הכעסתם אותי באלה אלהיך, עכשיו שעשיתם המשכן באלה אני מתרצה לכם הוי אלה פקודי המשכן עיי"ש.

אך בספר שפת אמת (פרשת בראשית), כתב לבאר דברי המד"ר פרשת תשא (פרשה מ"ג-א), דכשחטאו ישראל באותו מעשה מה עשה משה, נטל את הלוחות מתוך ידו של הקב"ה כדי להשיב חמתו, למה"ד, לשר שלח לקדש אשה עם הסרסור, הלך וקלקלה עם אחר, הסרסור שהיה נקי מה עשה, נטל את כתובתה מה שנתן לו השר לקדשה וקרעה, אמר מוטב שתדון כפנויה ולא כאשת איש, כך עשה משה כיון שעשו ישראל אותו מעשה נטל את הלוחות ושברן וכו' עיי"ש, ולכאורה קשה, מפני מה הוצרך משרע"ה לשבור הלוחות, הא בלא"ה עדיין לא חלו הקידושין, דהרי קיי"ל בקידושין (דף ת.) דאם אמר לה התקדשי לי במנה והיה מונה והולך ורצה אחד מהן לחזור אפילו בדינר האחרון הרשות בידו עיי"ש, וכיון דהקב"ה קידש את ישראל בנתינת התורה, א"כ כל כמה שלא קיבלו כל התורה אף אם כבר קיבלו הלוחות לא חלו עדיין הקידושין וכסדר לבם ונתחרטו דינם כפנויה עיי"ש, ולפי"ז יש להם לישראל אמתלא על מעשה העגל.

אך כתב שם, עפי"מ דאיתא במדרש במדבר רבה (פרשה י"ג-ט"ו-ט"ז) עה"פ כף אחת עשרה זהב מלאה קטורת, כף אחת כנגד הלוחות שנכתבו מיד הקב"ה וכו', עשרה זהב אלו עשרת הדברות שהיו כתובים בלוחות וכו', מלאה קטורת שתרי"ג מצוות כלולות בהן, קטרת עולה בגימטריא תרי"ג שכן ק' מתחלפת בד' א"ת ב"ש ג"ר

במסכת ב"מ (דף מ"ז) דבר תורה מעות קונות, ומבואר במסכת עירובין (דף פ"א) בתוס' ד"ה דבר תורה וכו' דריו"ח יליף לה מהקדש דכתיב ונתן הכסף וקם לו, ע"כ ריו"ח דס"ל גזבר כבעלים יליף שפיר, דהא בהקדש שייך ג"כ קנין משיכה כיון דגזבר כבעלים ואפ"ה בעי ונתן הכסף, אבל לר"ל י"ל דשאני הקדש דגזבר כאחר ול"ש ביה קנין משיכה כלל עיי"ש.

ובזה יבואר המדרש, דמדכתיב ויקחו לי תרומה וליכא שום חשש על הממון דגזולה הוא בידי ישראל, דנשלם הזמן דר' מאות שנה, דהגלות התחיל מלידת יצחק, דהגלות הוא בשביל מה שאמר אברהם אבינו כמה אדע, וע"כ דלאו שאין בו מעשה לוקין, ומעות אינו קונות, וגזבר הוה כאחר ולא מהני שאלה, ולכן שואל המדרש דמה היו עושים ממותר התרומה, ומשני דעושין מהן צפוי לבית קודש הקדשים ודו"ק.

דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי: ואיתא במדרש אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים לפיכך ויקחו לי תרומה (מובא בספר פני אריה זוטא וצ"ב).

והנבס"ד, עפימש"כ המפרשים דלכן נאמר אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים, ולא אמר אשר בראתיך, דאיתא במדרש תנחומא (פרשת תוריע אות ט'), לא יגורך רע, אמר ר' אלעזר בן פדת בשם ר' יוחנן, אין שמו של הקב"ה נזכר על הרעה אלא על הטובה, תדע לך שהוא כן, שבשעה שברא הקב"ה את האור ואת החשך וקרא להן שמות, הזכיר שמו על האור ולא הזכיר שמו על החושך, שנאמר ויקרא אלקים לאור יום ולחשך קרא לילה, הרי הזכיר שמו על האור, אבל כשבא לחשך, אינו אומר קרא אלקים לחשך לילה אלא קרא לילה עיי"ש, וכן איתא בבראשית רבה (פרשה ג'), א"ר אלעזר, לעולם אין הקב"ה מיחד שמו על הרעה אלא על הטובה, ויקרא אלקים לאור יום ולחושך קרא אלקים לילה אין כתיב כאן, אלא ולחושך קרא לילה עיי"ש, ולכן כיון דנמנו וגמרו דנוח לו לאדם שלא נברא משנברא כדאיתא במסכת עירובין (דף י"ג), תנו רבנן, שתי שנים ומחצה נחלקו ב"ש וב"ה, הללו אומרים נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא, והללו אומרים נוח לו לאדם שנברא יותר משלא נברא, נמנו וגמרו נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא וכו' עיי"ש, לכן לא ייחס הקב"ה את בריאת האדם לעצמו לומר אשר בראתיך עכ"ד, עיין בכלי יקר, ומדרש יהונתן.

ובהגדה של פסח בית אברהם (בינת אהרן) בפיסקא אחד מי יודע כתב, דפלוגתת בית שמאי ובית הלל אי נוח לו לאדם שנברא או שלא נברא, תליא בפלוגתת ריו"ח ור"ל, דאיתא במסכת סנהדרין (דף קי"א) עה"פ (ישעיה ה-ל"ד) לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חק, אמר ריש לקיש למי שמשייר אפילו חק אחד (מלשמרו נידון בגיהנם), אמר ר' יוחנן לא ניחא למרייהו דאמרת להו הכי (אין הקב"ה רוצה שיהא דן את ישראל

הכללות בלבד הפירוש הוא שאמר הקב"ה עשרת הדברות בדיבור אחד.

ובספר ישמח משה (פרשת בהר) כתב, דפלוגת ר"ע ור"י במסכת שבועות (דף כ"ז), אי דרשינן התורה בכלל ופרט או בריבוי ומיעוט אזלי לשיטתייהו במה דפליגי אי כללות נאמרו בסיני ופרטות באהל מועד או כללות ופרטות נאמרו בסיני, דלכאורה צ"ב דמאי נפק"מ בפלוגתא זו הרי מה דהוה הוה, וי"ל עפ"מ ש"כ רש"י במסכת שבועות (דף ד'), דמאן דדרש כלל ופרט טעמיה משום דס"ל דהפרט בא לפרש את הכלל, ולכן הכלל הוא דוקא כעין הפרט, משא"כ למ"ד דדרשינן בריבוי ומיעוט, אין הפרט בא לפרש את הכלל אלא למעט מקצת מן הריבוי דלאו בכל גוונא אמרינן לכלל קמא ובא למעט דבר אחד עיי"ש, ולפי"ז א"ש, דר' ישמעאל דס"ל דכללות נאמרו בסיני ופרטות באהל מועד, ס"ל דבסיני נאמר להם עיקרי המצות בקצרה בלא פירוש ואח"כ באהל מועד נתפרש להם בפרטות, ומהאי טעמא גופא דריש כלל ופרט דהיינו שהפרט בא לפרש הכלל, משא"כ ר"ע דריש ריבוי ומיעוט, משום דס"ל דגם הפרטות נאמרו בסיני דהפרט אינו פירושו של הכלל ולכן דריש בריבוי ומיעוט עכ"ד.

ואיתא במסכת שבועות (דף כ"ז), תנו רבנן, יכול נשבע לבטל את המצוה ולא ביטל יהא חייב, תלמוד לומר להרע או להיטיב מה הטבה רשות אף הרעה רשות, אוציא נשבע לבטל את המצוה ולא ביטל שהוא פטור וכו', ופריך הגמ', והאי או מיבעי ליה לחלק, ומשני לחלק לא צריך קרא, הניחא לר' יונתן אלא לר' יאשיה מאי איכא למימר, דתניא, איש איש אשר יקלל את אביו ואת אמו, אין לי אלא אביו ואמו, אביו ולא אמו ואמו ולא אביו מנין, תלמוד לומר אביו ואמו קלל אביו קלל אמו קלל דברי ר' יאשיה, ר' יונתן אומר משמע שניהם כאחד ומשמע אחד בפני עצמו עד שיפרוט לך הכתוב יחדיו, אפילו תימא ר' יאשיה וסבר לה כר"ע דדריש ריבוי ומיעוט, אי אמרת בשלמא בדבר הרשות הכתוב מדבר ממעט דבר מצוה, אלא אי אמרת בדבר מצוה כתיב ממאי קא ממעט וכו' עיי"ש, מבואר מזה דמאן דדריש התורה בריבוי ומיעוט נקטינן דלחלק צריך קרא, ומאן דדריש בכללי ופרטי נקטינן דלחלק לא צריך קרא, וכ"כ בספר מלוא הרועים (ח"ב ערך אי דרשינן כללי ופרטי) אות י' עיי"ש.

ומעתה יובן דברי המדרש, אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך וגו' ולא כתיב אשר בראתיך, דנוח לו לאדם שלא נברא, ומעתה ס"ל דאם עבר על חק אחד יורד לגהינם, וס"ל לחלק צריך קרא, ודרשינן התורה בריבוי ומיעוט, וכללות ופרטות נאמרו בסיני, וכל התרי"ג מצוות נכללו בעשרת הדברות, ומעתה דקבלו כל התורה אין להם אמתלא על מעשה העגל וצריכין כפרה, לפיכך ויקחו לי תרומה לבנות בית המקדש לכפר על מעשה העגל ודו"ק.

להערות: hoilmoshe@gmail.com

ד"ק עיי"ש, הרי דכל התרי"ג מצוות נכללין בעשרת הדברות, וכ"כ רש"י פרשת משפטים (פרשה כ"ד-י"ב) עה"פ עלה אלי ההרה והיה שם ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורות, כל שש מאות ושלוש עשרה מצות בכלל עשרת הדברות, ורבינו סעדיה פירש באזהרות שישד לכל דבור ודבור מצות התלויות בו עיי"ש, ולכן שפיר חלו הקידושים מיד בשעת קבלת הלוחות עכ"ד, ולפי"ז איכא חטא במעשה העגל.

ובספר חנוכת התורה (פרשת משפטים) עה"פ ורצע אדוניו את אזנו במרצע, וכתב רש"י"ל מה ראה אוזן לירצע יותר מכל שאר אברים שבגוף, אמר ר' יוחנן בן זכאי אוזן ששמעה על הר סיני לא תגנוב והלך וגנב תרצע, ולכאורה תמוה הא הפסוק לא תגנוב מיירי בגנוב נפשות והא לזה מכוונה בגניבת ממון, ויש לומר עפ"מ דאיתא בילקוט (רמז רפ"ה) עה"פ וידבר אלקים את כל הדברים האלה לאמור, מלמד שאמר הקב"ה כל הדברות בדיבור אחד מה שאי אפשר לאוזן לשמוע ולפה לדבר וכו', דבר אחר מלמד שלכל דיבור ודיבור נמסר לישראל כל הפרטים והענפים השייכים לאותו דיבור, דרך משל בדיבור לא תרצח אמר נמי המלביץ פני חבירו שהוא כעין רציחה דאזיל סומקא ואתי חיזורא וכן כל כיוצא בזה, וכן בדיבור לא תגנוב אמר גם גונב ממון וגונב דעת הבריות וכיוצא בזה וכו' עיי"ש, וכ"ה במד"ר פרשת תשא (פרשה מ"ז-ס"א) בשעה שנגלה הקב"ה בסיני ליתן תורה לישראל אמרה למשה על הסדר מקרא ומשנה תלמוד ואגדה שנאמר וידבר אלקים את כל הדברים האלה אפילו מה שהתלמיד שואל לרב אמר הקב"ה למשה באותה שעה עיי"ש.

א"כ השתא יובן דברי רש"י"ל הנזכר לעיל, אוזן ששמע על הר סיני לא תגנוב, א"כ כיון ששמע על כרחך א"א לומר כפשט הראשון של המדרש הנזכר לעיל על את כל הדברים האלה לאמור וכו', אלא על כרחך דהפשט השני הוא עיקר שאמר פרטי הדברים של כל דיבור ודיבור, נמצא אף דהפסוק לא תגנוב קאי על גניבת נפשות, מכל מקום הפרטי דברים נאמרו עמו והוא גניבת ממון וגניבת דעת וכל כיוצא בזה כנזכר לעיל, וא"כ שמע האוזן על הר סיני לא תגנוב על גניבת ממון ג"כ והוא הלך וגנב לכך תרצע עכ"ד, ונמצא דאיכא ב' פירושים בתיבת כל, או שאמר בדיבור את כל הדברות מה שא"א לשמוע, או שכל מצוות התורה נכללו בעשרת הדברות, ומעתה אי אמרינן דבעשרת הדברות נכללו כל התרי"ג מצוות, א"כ חלו הקידושים ואיכא חטא במעשה העגל.

ולכאורה י"ל דהב' פירושים תליא בפלוגת ר' ישמעאל ור"ע בחגיגה (ו'), דר"י ס"ל כללות נאמרו בסיני (הרבה דברים נאמרו בתומים בסיני שלא נתפרשו כל צרכן) ופרטות באוהל מועד (משהוקם המשכן ודיבר עמו מעל הכפורת), ור"ע ס"ל כללות ופרטות נאמרו בסיני ונשנו (פעם שנית וכל מה שנאמר כאן נאמר כאן ואעפ"י שלא נכתב) באוהל מועד, ונשתלשו בערבות מואב (מפי משה לישראל) וכו' עיי"ש. דלר"ע דס"ל כללות ופרטות כולם כאחת נאמרו למשה בסיני, הפירוש הוא דכל התרי"ג מצוות נכללו בעשרת הדברות שכולן כאחת בסיני נאמרו, ולר"י דס"ל שלא נאמרו בסיני אלא